

УДК 338.439.5:339.13

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/176-6>**Соколюк С. Ю.**доктор економічних наук, доцент,
Уманський національний університет садівництва
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0362-7493>**Бленда Н. О.**доктор філософії з економіки, викладач,
Уманський національний університет садівництва
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7991-4910>**Жарун О. В.**кандидат економічних наук, доцент,
Уманський національний університет садівництва
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2114-6960>**Sokoliuk Serhii, Blenda Nataliia, Zharun Olena**
Uman National University of Horticulture

АНАЛІЗ КОН'ЮНКТУРИ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ ТА ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ЦІЛЕЙ ЙОГО РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано кон'юнктуру продовольчого ринку України та тенденції його розвитку. Визначено фактичну ємність внутрішнього ринку за окремими продуктами з огляду на зменшення обсягів середньодушового споживання населенням окремих продуктів харчування та скорочення чисельності населення України. Встановлено, що зростання обсягів валового виробництва продукції сільського господарства забезпечило покращення рівня самозабезпеченості продуктами харчування в Україні. Задоволення потреб населення у продовольстві у межах його купівельної спроможності майже повністю забезпечується за рахунок продукції вітчизняного виробництва, за винятком плодів, ягід та винограду. Визначено рівень і динаміку імпортозалежності ринку продовольчих товарів загалом та у розрізі окремих товарних груп зокрема. За результатами аналізу кон'юнктури продовольчого ринку України визначено стратегічні цілі його розвитку.

Ключові слова: кон'юнктура ринку, продовольчий ринок, самозабезпечення, експорт, імпорт.

ANALYSIS OF FOOD MARKET CONJUNCTURE AND DETERMINATION OF STRATEGIC GOALS OF ITS DEVELOPMENT

The article analyzes the conjuncture in the food market of Ukraine and trends in its development. The actual capacity of the domestic market for certain products has been determined, taking into account the reduction of the average per capita consumption of certain food products by the population and the reduction of the population of Ukraine. It is established that the growth of gross output of agricultural products has improved the level of self-sufficiency in food in Ukraine. Satisfaction of the population's food needs, within its purchasing power, is almost entirely provided by domestic products, with the exception of fruits, berries, and grapes. The food market in Ukraine is imperfect, the demand for food is not met by increasing production, but is formed in conditions of low solvency of the population, and the actual consumption of food does not reach the level of rational physiological norms. The formation of the domestic food market, except for gross domestic production, depends on exports and imports of certain groups of food products. Analysis of the dynamics of export-import operations with food products showed a rapid trend towards increasing exports of grain and oil. At the same time, we note an increase in imports of fruits, as well as potatoes, vegetables, oil and milk, and dairy products. A partly significant percentage of imports of fruits, berries, and oil are determined by the import into Ukraine of products that are not produced in our natural and climatic conditions: tropical fruits, olive oil, etc. However, the percentage of import dependence on fruits, berries, and grapes, as well as oil (except sunflower) is much higher than the 30 percent threshold. Effective development of the food market, which will ensure the balance of supply and demand and meet the needs of the population in quality food, should take place by combining the laws of a market economy, good governance, and improving living standards. According to the results of the analysis of conjuncture of the food market of Ukraine, the strategic goals of its development aimed at elimination of existing disparities in agricultural and industrial production, quality of life, a transition from the export of raw materials to export of value-added goods are determined.

Keywords: market conjuncture, food market, self-sufficiency, export, import.

JEL classification: P23, Q13, O13, O24

Постановка проблеми. В умовах посилення інфляційних процесів в економіці, різкого підвищення цін на продукти харчування та зниження купівельної спроможності населення проблеми функціонування та розвитку вітчизняного продовольчого ринку набувають надзвичайно великого значення, оскільки його стан визначає продовольчу безпеку країни.

Продовольчий ринок являє собою складну систему і належить до ресурсного типу ринків. Особливістю його розвитку є залежність від рівня життя населення, а також від факторів, що впливають на аграрне виробництво, таких як сезонність, залежність від кліматичних умов, посилення міжгалузевих дисбалансів та руйнація матеріально-технічного забезпечення. Про-

вольчий ринок – це єдиний ринок такого типу, який має велике не тільки економічне, але й перш за все соціальне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам функціонування продовольчих ринків присвячені праці відомих вітчизняних учених, таких як В.Г. Андрійчук, В.І. Бойко, П.І. Гайдучський, М.Ю. Коденська, І.І. Лукінов, В.К. Олефір, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак. В їх працях розглянуто проблеми формування та розвитку продовольчого ринку, а також напрями вдосконалення економічного механізму його функціонування.

Найважливішими елементами ринку продовольства є попит, пропозиція, ринкова ціна та конкуренція, які характеризують кон'юнктуру ринку. При цьому попит на продовольчу продукцію не визначається потребою загалом, а базується на наявності відповідних фінансових ресурсів платоспроможного попиту. Платоспроможний попит продовольчого ринку виражає сукупну потребу в товарній продукції за певного рівня ринкових цін на продовольство та сировину і визначається на основі аналізу динаміки обсягів і структури товарної продукції та середнього рівня цін.

На цьому етапі розвитку продовольчого ринку відзначаємо дисбаланс його виробничого потенціалу та споживчого потенціалу, що обмежується платоспроможністю населення і, відповідно, здатністю придбати визначений обсяг продуктів харчування. Споживчий потенціал визначається показниками ємності ринку.

Як зазначає С.В. Щербина, оцінювання фактичної ємності внутрішнього ринку продовольства, а також можливої ємності під час забезпечення мінімальних і раціональних норм споживання дає змогу оцінити потенціал продовольчого ринку, виявити внутрішні резерви залучення інвестицій. Низька купівельна спроможність населення обумовлює низьку ємність вітчизняного продовольчого ринку і високу його вразливість відносно навіть незначних змін роздрібних цін на продукти харчування [11, с. 5]. При цьому індикатор ємності внутрішнього ринку розраховується як добуток середньодушового річного споживання окремого продукту та середньорічної кількості населення і є важливим елементом для складання балансів попиту і пропозиції за окремими видами продуктів та оцінювання продовольчої незалежності країни [2].

Б.В. Сгорова та К.Б. Козак [3] ємність продовольчого ринку характеризують як сукупність продуктів харчування, що перебувають на ринку у визначений проміжок часу. Основними факторами, що впливають на ємність ринку, за їхнім визначенням, є обсяги продажів товарів, кількість підприємств, що функціонують на ринку як продавці та торговельні посередники, а також їх розмір.

Необхідно враховувати, що внутрішній ринок формується з урахуванням експортних та імпорتنних потоків. В.К. Олефір зазначає, що у процесі інтеграції до світових господарських зв'язків економіка України зіштовхнулася з низкою проблем. Однією з цих проблем стала надмірна імпортозалежність, яка виникла у 90-х роках і залишається значною досі. Велика залежність від імпорту перешкоджає сталому розвитку економіки і робить її залежною від зовнішньої кон'юнктури. Засилля імпорту заважає розвитку внутрішнього виробництва, стимулює перетікання ресурсів зі сфери виробництва у сферу торгівлі. Поширення

імпорту на внутрішньому ринку відбувається також унаслідок несприятливого інвестиційного клімату та недосконалої системи захисту вітчизняних товаровиробників [8].

Незважаючи на значний доробок вітчизняних учених у вирішенні проблем функціонування продовольчого ринку, складні процеси в економіці загалом, а також розвитку світового та вітчизняного продовольчого ринку обумовлюють необхідність подальших досліджень щодо кон'юнктурних змін та визначення стратегічних цілей його соціально-економічного розвитку в умовах глобалізації.

Мега статті полягає в аналізі кон'юнктурних змін продовольчого ринку, визначенні та обґрунтуванні стратегічних цілей його розвитку для гарантування продовольчої безпеки країни.

Виклад основного матеріалу. Основним завданням функціонування та розвитку продовольчого ринку України є забезпечення потреб населення високоякісною продукцією вітчизняного виробництва, доступною за ціною усім верствам населення.

Аналіз виробництва і споживання основних видів продовольчої продукції дає змогу визначити місткість основних ринків продовольства, зокрема ринків цукру, олії, м'яса і м'ясопродуктів, молока і молокопродуктів, хліба і хлібобулочних виробів, фруктів і ягід.

Розрахунок місткості ринку на підставі норм споживання (або фактичного споживання) певного товару застосовується здебільшого для продовольчих товарів, сировини і витратних матеріалів. Основною для розрахунків є річні норми споживання на одну людину і загальна кількість населення.

Невирішені проблеми недостатнього споживання більшості продуктів харчування порівняно з мінімальними та раціональними нормами, а також скорочення чисельності населення України визначають зменшення ємності внутрішнього ринку окремих видів продукції (табл. 1).

Зменшення чисельності постійного населення України на 1 січня 2020 року на 1 027,7 тис. осіб порівняно з 2016 роком [4] разом із зниженням середньодушового споживання певних видів продукції привело до скорочення місткості внутрішнього ринку у 2020 році відносно 2016 року за такими видами продукції, як зерно, картопля, овочі і баштанні, цукор, молоко і молокопродукти. Цікаво, що відбулося зростання споживчого попиту за цей період на ті види продовольства, споживання яких найбільше відстає від раціональних норм, а саме м'яса та м'ясопродуктів, плодів та ягід.

Основне завдання держави під час вирішення проблеми забезпечення населення продовольством полягає насамперед у максимальному використанні внутрішнього виробничого потенціалу та зменшенні імпортозалежності за окремими видами продовольства. Наповнення вітчизняного продовольчого ринку товарами власного виробництва обумовлене станом і розвитком аграрного сектору та підприємств харчової і переробної промисловості.

Зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечене переважно діяльністю сільськогосподарських підприємств, обумовило достатній рівень самозабезпеченості основними видами продовольства в Україні (рис. 1).

У 2020 році потреби населення у продовольстві в межах його купівельної спроможності повністю забез-

Таблиця 1

Оцінка смності внутрішнього ринку України за окремими видами продукції, тис. т

Продукція	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2020 рік, +, – до 2016 року
Зерно та зернопродукти	5 745	5 655	5 610	5 470	5 379	-366
Картопля	5 966	6 091	5 893	5 705	5 593	-373
Овочі і баштанні продовольчі культури	6 984	6 783	6 927	6 924	6 846	-138
Плоди, ягоди і виноград	2 119	2 242	2 445	2 469	2 357	+238
Цукор	1 420	1 290	1 260	1 212	1 161	-259
Олія	497	496	501	504	512	+15
М'ясо та м'ясні продукти	2 195	2 195	2 232	2 252	2 244	+49
Молоко та молочні продукти	8 942	8 496	8 355	8 428	8 430	-512
Яйця ¹	659	670	671	683	670	+11

¹ для перерахунку взято середню вагу одного яйця, а саме 57,75 г

Джерело: розраховано авторами на основі даних [9; 10]

печуються продукцією вітчизняного виробництва, за винятком плодів та ягід. Рівень самозабезпеченості плодів, ягід і винограду становить лише 75,9%, решта потреб покривається імпортом зазначеної товарної групи продовольства.

Негативний баланс по плодах, ягодах і винограду сформувався у 2014 році. Так, разом з анексією Криму Україна втратила 20% виробництва винограду. До речі, внесок Криму в загальнонаціональне виробництво зерна був невеликим, перебуваючи у межах 5%. Найбільш значущою втратою було виробництво рису, оскільки на півострові розташовано понад 60% посівів цієї культури. Однак цей ринок в Україні завжди був імпортозалежним, адже внутрішнє виробництво покривало максимум п'яту частину від потреби [6].

Потенціал виробництва аграрного сектору України значно перевищує потреби внутрішнього ринку, що має сприяти, з одного боку, розвитку національної економіки та підвищенню експортних можливостей, а з іншого боку, зростанню доходів аграріїв та забезпеченню синергічного ефекту разом з іншими галузями національної економіки [1].

Загальна сума експорту в Україні у 2020 році становила 59,4 млрд. дол. США, відзначаємо зменшення на 7,3% (або на 4,7 млрд. дол.) порівняно з показниками попереднього 2019 року. Імпорт товарів і послуг у 2020 році також зменшився на 11,4% (на 7,7 млрд. дол.) порівняно з показниками 2019 року, склавши 60,0 млрд. дол. США. При цьому країни ЄС (28) є найбільшими торговельними партнерами України. Питома вага цих країн у зовнішньоторговельному обігу товарів і послуг України у 2020 році становила 40,9% [5].

Слід відзначити, що у 2020 році 45,1% загальної суми валютних надходжень від експорту товарів отримано від експорту товарів АПК та харчової промисловості, що є найвищим показником за останні роки. Імпорт продукції АПК та харчової промисловості за підсумками 2020 року становив 6 498,3 млн. дол. США, що у загальній структурі імпорту складає 10,8%, при цьому відзначаємо збільшення суми порівняно з показниками 2019 року на 762,3 млн. дол. США, або на 13,3% [5].

Формування внутрішнього ринку продовольства, окрім внутрішнього валового виробництва,

залежить від експорту та імпорту продовольчих товарів (табл. 2).

Аналізуючи динаміку експорту продовольчих товарів, відзначаємо збільшення у 2020 році відносно 2016 року обсягів експорту зерна на 13 907 тис. т, а також експорту олії на 2 988 тис. т. Цікавим є переважання у вітчизняному експорті сировинної складової частини або продукції з незначною доданою вартістю. Негативною тенденцією розвитку продовольчого ринку є зростання імпорту окремих видів продукції. Так, у 2020 році порівняно з обсягами імпорту 2016 року імпорт плодів зріс на 562 тис. т, становлячи 1 150 тис. т. Значне збільшення імпорту спостерігаємо також по картоплі, овочах та молоку і молокопродуктах.

Зростання імпорту молока і молокопродуктів відбувається на фоні значного зменшення експорту цього виду продукції, що визначене значним скороченням виробництва молока в Україні.

Дослідження імпортозалежності окремих видів продукції (табл. 3) свідчить про те, що внутрішній ринок залежить від купівлі в інших державах продукції сільського господарства та харчової промисловості для задоволення внутрішніх потреб. Насамперед це плоди, ягоди та виноград (частка імпорту цієї продукції у загальному споживанні становить 48,8% у 2020 році за 30% порогового критерія продовольчої безпеки), а також олія, крім соняшникової (частка імпорту становить 47,9%).

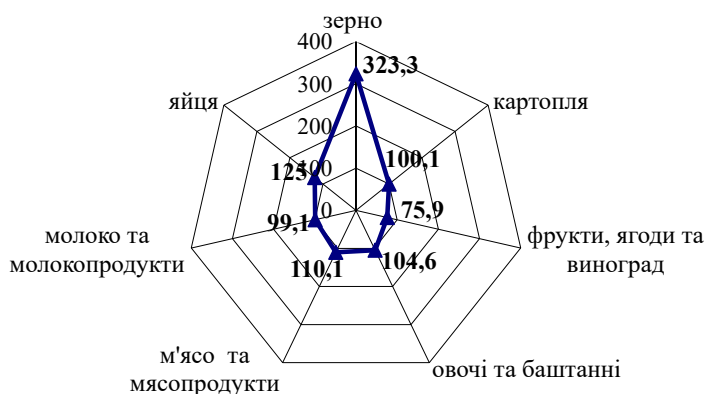

Рис. 1. Рівень самозабезпеченості основними видами продовольства у 2020 році, %

Джерело: побудовано авторами на основі даних [10, с. 218]

Таблиця 2

Динаміка експорту та імпорту за окремими групами продовольчих товарів, тис. т

Продукція	2016 рік		2017 рік		2018 рік		2019 рік		2020 рік		2020 рік, +, – до 2016 року	
	експорт	імпорт	експорт	імпорт	експорт	імпорт	експорт	імпорт	експорт	імпорт	експорт	імпорт
Зерно	38 338	190	42 499	255	42 940	280	57 925	291	52 245	352	13 907	162
Картопля	15	17	18	24	22	28	6	278	4	325	-11	308
Овочі і баштанні продовольчі культури	212	95	444	129	434	188	284	313	297	292	85	197
Плоди, ягоди і виноград	324	588	291	819	331	878	433	1052	272	1150	-52	562
Цукор	153	4	617	7	594	3	248	4	170	4	17	-
Олія	4 253	160	5 988	239	5 986	259	6 644	250	7 241	245	2 988	85
М'ясо та м'ясні продукти	245	158	351	233	399	283	487	261	473	230	228	72
Молоко та молочні продукти	464	78	835	132	807	180	593	337	440	691	-24	613
Яйця ¹	126	11	155	7	186	4	198	5	192	4	66	-7

¹ для перерахунку взято середню вагу одного яйця, а саме 57,75 г

Джерело: розраховано авторами на основі даних [9; 10]

Таблиця 3

Відсоток імпортозалежності внутрішнього ринку України за окремими видами продукції, %

Продукція	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2020 рік, +, – до 2016 року
Зерно та зернопродукти	4,2	4,5	5,0	5,3	6,5	+ 2,3
Картопля	0,5	0,4	0,5	4,9	5,8	+ 5,3
Овочі і баштанні продовольчі культури	1,9	1,9	2,7	4,5	4,3	+ 2,4
Плоди, ягоди і виноград	34,5	36,5	35,9	42,6	48,8	+ 14,3
Цукор	0,4	0,5	0,2	0,3	0,3	- 0,1
Олія	44,1	48,2	51,7	49,6	47,9	+ 3,8
М'ясо та м'ясні продукти	8,3	10,6	12,7	11,6	10,2	+ 1,9
Молоко та молочні продукти	1,1	1,6	2,2	4,0	8,2	+ 7,1
Яйця ¹	0,8	1,0	0,6	0,7	0,6	- 0,2

¹ для перерахунку взято середню вагу одного яйця, а саме 57,75 г

Джерело: розраховано авторами на основі даних [9; 10]

Високий відсоток імпорту плодів, ягід і олії обумовлений ввезенням продукції, яка не виробляється в природно-кліматичних умовах України, зокрема тропічних фруктів, оливкової олії. Проте імпорт зерна, картоплі, овочів є економічно необґрунтованим з розрахунку наявного ресурсного потенціалу аграрного сектору країни. За умов налагодження виробництва цих видів аграрної продукції в необхідних обсягах Україна спроможна гарантувати свою продовольчу безпеку.

Під впливом глобальних процесів, економічних умов і політичної ситуації у державі відбуваються постійні трансформації в аграрному секторі. В аграрному виробництві, що є базовою складовою частиною продовольчого ринку, постає питання вирішення комплексу проблем соціального та екологічного характеру, оскільки домінування лише економічних інтересів завдає непоправної шкоди довкіллю, впливає на якість життя громадян, опосередковано зменшує рівень продовольчої безпеки країни та, зрештою, знищує національну безпеку держави.

Як зазначають М.Ю. Коденська та С.А. Сегеда, негативною тенденцією є безконтрольне поширення монокультури в Україні, викликане кон'юнктурою ринку та орієнтацією виробництва більшості сільсько-

господарської продукції на зовнішні ринки збуту. При цьому варто зауважити, що переважно товарний експорт продукції агропромислового комплексу представлено сировиною і продуктами низького ступеня промислової переробки [7, с. 31].

Варто зазначити, що глобалізаційні процеси посилюють вплив світової кон'юнктури на функціонування продовольчого ринку України. Під їх впливом трансформуються структура міжнародних ринків, одні товари витісняються іншими за рахунок нижчої ціни, зокрема тростинний цукор замінює буряковий, соєва та пальмова олія – соняшникову, що може зашкодити вітчизняним виробникам цукру та соняшnikової олії.

Отже, стратегічні орієнтири економічного розвитку продовольчого ринку в умовах глобалізації мають враховувати особливості України, зокрема кон'юнктури аграрного ринку, як внутрішнього, так і світового, демографічних проблем у сільській місцевості, якості життя населення та удосконалення територіальної організації.

Вирішення наявних проблем вимагає поєднання ринкових механізмів з державним регулюванням. Основне завдання державної політики у сфері аграрних відносин в умовах глобалізації полягає у забезпеченні інтересів усіх суб'єктів ринку, а саме виробників,

трейдерів, переробників, споживачів, держави, та недопущенні неконтрольованого експорту сировини й продовольчих товарів. Головним критерієм динамічного та ефективного розвитку національної економіки України є зростання ролі експортно-орієнтованих галузей, що дає змогу диверсифікувати виробництво, залучити інвестиції, освоювати зовнішні ринки, модернізувати матеріально-технічну базу та підвищити якість сільськогосподарської продукції.

Висновки. Ефективний розвиток продовольчого ринку, що забезпечить збалансування попиту та про-

позиції і задоволення потреб населення в якісних продуктах харчування, має відбуватись під час поєднання законів ринкової економіки, відповідного державного управління та підвищення життєвого рівня населення. Аналіз кон'юнктурних змін та виявлених проблем функціонування продовольчого ринку України сформував стратегічні цілі його розвитку, спрямовані на усунення наявних диспропорцій аграрного і промислового виробництва, підвищення якості життя населення, перехід від сировинного експорту до експорту товарів з доданою вартістю.

Список використаних джерел:

1. Бленда Н.О. Сучасний стан та розвиток продовольчого комплексу України. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 1. С. 71–82.
2. Бугрій М.В., Клименко І.С., Ус І.О. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2011. 19 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-07/agro_polytyka-f29c7.pdf
3. Єгоров Б.В., Козак К.Б. Визначення ємності регіонального продовольчого ринку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 15. С. 49–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2014_15_12
4. Демографічний щорічник «Населення України за 2019 рік» / Державна служба статистики України. 2020. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/10/zb_nas_2019.pdf
5. Довідка «Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2020 році». URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e8551533-1004-4210-9980-a3a50e134096&tag=InformatsiinoanalitichniMateriali>
6. Ковальчук Т.Т., Черняк В.К., Шевчук В.Я. Актуальності політики розвитку. Київ : Знання, 2009. 131 с.
7. Коденська М.Ю., Сегеда С.А. Закономірності розвитку аграрно-промислового виробництва та ефективність його функціонування. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С. 30–39.
8. Олєфір В.К. Оцінка імпортозалежності ринку продовольчих товарів України. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 4. С. 91–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2016_4_8
9. Сільське господарство України за 2016 рік : статистичний збірник / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm
10. Сільське господарство України за 2020 рік : статистичний збірник / Державна служба статистики України. 2021. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/09/zb_sg_20.pdf
11. Щербина С.В. Методологічні аспекти аналізу індикаторів продовольчої безпеки України. *Статистика України*. 2014. № 3. С. 63–68. URL: http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/1172/1/6368_3%272014%2866%29_Shcherbyna.pdf

References:

1. Blenda N.A. (2018) Current state and development of the food complex of Ukraine. *Bulletin of KhNAU. Economic Sciences Series*, no. 1, pp. 71–82.
2. Bugriy M.V., Klymenko I.S., Us I.O. (2011) Common Agrarian Policy of the European Union: Opportunities and Challenges for Ukraine. Kyiv: NISS, 19 p. Available at: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-07/agro_polytyka-f29c7.pdf
3. Egorov B.V., Kozak K.B. (2014) Determining the capacity of the regional food market. *Investments: practice and experience*, no. 15, pp. 49–51. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2014_15_12
4. Demographic yearbook Population of Ukraine for 2019. State statistics service of Ukraine. 2020. P. 22. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/10/zb_nas_2019.pdf
5. Reference “Ukraine’s foreign trade in goods and services in 2020”. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e8551533-1004-4210-9980-a3a50e134096&tag=InformatsiinoanalitichniMateriali>
6. Kovalchuk T.T., Chernyak V.K., Shevchuk V.Y. (2009) Development policy news. Kyiv: Znannya, 131 p.
7. Kodenska M.Yu., Sehed S.A. (2018) Regularities of development of agro-industrial production and efficiency of its functioning. *Economics of agro-industrial complex*, no. 6, pp. 30–39.
8. Olefir V.K. (2016) Estimation of import dependence of the food market of Ukraine. *Economics and forecasting*, no. 4, pp. 91–105. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2016_4_8
9. Agriculture of Ukraine in 2016: a statistical collection. State Statistics Service of Ukraine. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm
10. Agriculture of Ukraine for 2020: statistical collection. State Statistics Service of Ukraine. 2021. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/09/zb_sg_20.pdf
11. Shcherbyna S.V. (2014) Methodological aspects of analysis of food security indicators of Ukraine. *Statistics of Ukraine*, no. 3, pp. 63–68. Available at: http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/1172/1/6368_3%272014%2866%29_Shcherbyna.pdf